

VZTAH VYSOKOŠKOLSKÝCH KNIHOVEN KE KNIHOVNÍMU ZÁKONU A JEJICH ROLE V SYSTÉMU ČESKÝCH KNIHOVEN

Iva Prochásková, Univerzita v Pardubicích

Barbora Ramajzlová, České vysoké učení technické v Praze

Motto:

Se zákony je to podobné jako s párky. Je lepší, když nevidíme, jak se dělají.

(Otto von Bismarck)

Skutečnost, že vysokoškolské knihovny měly s knihovním zákonem „trochu problém“, je odborné knihovnické veřejnosti známa.¹ Zároveň není pochyb o tom, že současné vysokoškolské knihovny, tj. knihovny, které prošly v uplynulých téměř patnácti letech zásadními proměnami a dovršily své „emancipační“ snahy založením Asociace knihoven vysokých škol,² mají v systému českých knihoven své nezastupitelné místo a funkci. Stejně jako některé další typy knihoven, které mají podobný problém se zařazením v současném zákoně.

Tento příspěvek se pokouší shrnout problémy, které systém knihoven (nebo snad knihovní systém?) vzhledem k zákonu má, doložit je konkrétními příklady a naznačit možné cesty řešení.

Evidence vysokoškolských knihoven

Druhy knihoven podle §12 Základní knihovna (Z) a §13 Specializovaná knihovna (S) jsou v knihovním zákoně vymezeny typem fondu a výčtem funkcí. Zamyslíme-li se nad funkčním vymezením specializované knihovny, je patrné, že tvůrci zákona se v tomto případě chtěli vyrovnat s funkcemi, kterými byly obdařeny podle zákona č. 53/1959 Sb. o jednotné soustavě knihoven tzv. ústřední knihovny sítí. Tím ovšem vznikl problém,

---

¹ PROCHÁSKOVÁ, I.; RAMAJZLOVÁ, B. Knihovní zákon a národní knihovní systém z pohledu vysokoškolské knihovny. In: *Knihovny současnosti 2002: sborník z 10. konference, konané ve dnech 24.-26.září 2002 v Seči u Chrudimi*. Brno : Sdružení knihoven ČR, 2002. s. 123-131. ISBN 80-86249-18-12.

² <http://www.akvs.cz/>

kam s knihovnami, které tyto funkce neplní. A tak pro ně byla velmi nešťastně zřízena podkategorie v knihovnách základních tj. „základní knihovna se specializovaným fondem“. Hierarchii naznačila Důvodová zpráva³ takto:...*“Specializovaná knihovna může být ústřední knihovnou sítě základních knihoven se specializovaným fondem.“* Obecně se zřejmě předpokládalo, že většina knihoven se specializovaným fondem, ale bez celostátní působnosti, se zaeviduje podle § 12 jako (Z).

Vysokoškolské knihovny nebyly v názorech na to, jak se zaevidovat, jednotné.⁴ Někde převažoval názor, že je třeba respektovat právní rámec, byť nevyhovující, a zaevidovat se jako (Z), přestože objektivně to funkci a postavení vysokoškolské knihovny neodpovídá. Jinde byl pocit, že to je pro vysokoškolskou knihovnu natolik degradující, že je třeba zaevidovat se jako (S) s vědomím toho, že všechny vyjmenované funkce nebudou vykonávány. Panovala také obava, že evidence vysokoškolské knihovny jako (Z) by mohla mít negativní finanční dopady při ucházení se o různé projekty a dotace třeba i z EU. Ministerstvo kultury ČR nijak neovlivňovalo zřizovatele, takže každá vysoká škola mohla pro registraci své knihovny (příp. knihoven) zvolit druh (Z) nebo (S) podle vlastního uvážení. Podle Adresáře knihoven evidovaných Ministerstvem kultury ČR⁵ jedenáct z dvaceti čtyř veřejných vysokých škol zaevidovalo knihovny jako (S) a rovněž jedenáct jako (Z). Dvě vysoké školy své knihovny zatím nezaevidovaly.

Jaké tedy jsou po dvou letech zkušenosti? Vysoká škola, která pro svou knihovnu zvolila (S), zdá se, nijak nepochybila. Definici pro specializovanou knihovnu vysokoškolská knihovna splňuje. A že všechny vyjmenované činnosti nevykonává? Vždyť jednotlivé body jsou uvedeny kouzelným slůvkem „zejména“. Navíc zákon stejně žádné sankce pro neplnění činností podle § 13 nemá. Přihlásila-li vysoká škola svou knihovnu jako (Z), vypadá to také v pořádku, protože činnosti vymezené zákonem splňuje a co dělá nad rámec zákona, je její věc.

V čem je tedy problém? Ze systémového hlediska určitě není správné, je-li se stejnou funkcí evidována knihovna vysoké školy stejně jako malá obecní knihovna. Vadí to např. při vytváření koncepcí krajských systémů poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb (VKIS). Vysokoškolské knihovny předpokládají rovnoprávnou spolupráci s krajskými

---

³ *Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o veřejných knihovnách*. Praha, Úřad vlády 2000. K § 13.

⁴ PROCHÁSKOVÁ, I. Evidence vysokoškolské knihovny podle zákona a její funkce v systému VKIS. In: *Celostátní porada knihoven vysokých škol, 22. 10. – 23. 10. 2002. [online]*. Praha : Asociace knihoven vysokých škol, 2002. Dostupný z: http://knihovny.cvut.cz/cpvs/CPVSK_prezentace/CPVSK_prochazkova.ppt

⁵ <http://www3.mkcr.cz/knihovny/>

knihovny a rozhodně zde není žádný objektivní důvod k tomu, aby byly zařazeny pod jejich metodické vedení jako základní knihovny v kraji. Evidentně jde o problém systémový, přesto je částí odborné knihovnické veřejnosti vnímán pouze jako problém emocionální, který není třeba řešit novelou zákona.

Příklady z aplikace zákona v praxi

Nařízení vlády o oceněních v oblasti kultury⁶ dává šanci ocenit i knihovny. Cena Knihovna roku se uděluje k ohodnocení dlouhodobých zásluh o rozvoj knihovnictví v obcích nebo mimořádného přínosu k rozvoji veřejných knihovnických a informačních služeb. Uděluje se v kategoriích:

- a) základní knihovna⁷
- b) významný počín v oblasti poskytování veřejných knihovnických a informačních služeb

Zjistěte by se tedy mohla o cenu podle bodu a) ucházet některá z vysokoškolských knihoven evidovaná jako základní. Z hlediska zdravého rozumu je to samozřejmě absurdní, přesto raději ministerstvo ve výzvě k podávání návrhů zveřejněné na svých stránkách⁸ podá upřesňující výklad, aby nedošlo k mýlce!

„...*Uděluje se v kategoriích:*

- a) ***základní knihovna** (§ 3 odst. 1 písm. c) zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb) - je určena především knihovnám v malých obcích, kde působí dobrovolní knihovníci, jako vyjádření veřejného uznání této prospěšné práce; předpokládá se již osvědčená návaznost na úspěšné umístění v soutěži Vesnice roku. "...*

Problém je i při specifikaci knihoven, kterým jsou určeny dotace z programu na podporu regionálních funkcí. V tomto programu, který vyhláší Ministerstvo kultury na poskytnutí dotací pro krajské knihovny a základní knihovny pověřené výkonem regionálních funkcí⁹, se mj. říká:

„Dotace z programu jsou poskytovány zejména na:

- *poradenskou a konzultační činnost pro základní knihovny,*
- *vzdělávání zaměstnanců základních knihoven, pořádání seminářů a porad,*

---

⁶ 5/2003 Sb. Nařízení vlády ze dne 16. prosince 2002 o oceněních v oblasti kultury, udělovaných Ministerstvem kultury

⁷ § 3 odst. 1 písm. c) zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb (knihovní zákon).

⁸ <http://www.mkr.cz/article.php?id=966>

⁹ podle § 15 odst. 1 písm. i) zákona č. 257/2001 Sb., evidované podle § 5 tohoto zákona

- *tvorbu, distribuci a oběh výměnných fondů pro základní knihovny provozované obcí,*
- *pomoc při revizi a aktualizaci knihovnických fondů základních knihoven provozovaných obcí,*
- *podporu při zpracování statistiky o činnosti základních knihoven provozovaných obcí,*
- *zajištění nákupu, zpracování a distribuce knihovnických fondů, pořízených z prostředků obce, pro základní knihovny provozované obcí,*
- *servis informačních a komunikačních technologií pro základní knihovny provozované obcí,*
- *další nezbytné činnosti napomáhající rozvoji knihoven a jejich veřejných knihovnických a informačních služeb.“*

To, že na některých místech je použito označení „základní knihovny“ a na jiném „pro základní knihovny provozované obcí“, má pochopitelně svůj význam (a potažmo finanční dopad!) a tvůrce textu si takto pomohl, aby bylo jasné, o jaké knihovny se v tom kterém případě jedná.

Z uvedeného vyplývá, že označení knihoven, která používá knihovní zákon, nejsou šťastná, protože v běžném životě se knihovny – a zvláště je to patrné u knihoven s funkcí (Z) - nazývají jinak (obecní, místní, městská, školní, vysokoškolská atd.), tj. tak, jak je lidé byli zvyklí pojmenovávat. Jedná-li se o případ, kdy je třeba vyhovět zákonu, tak se vypomáhá účelově nějakým doplňkem, opisem.

Pokus o jakousi typologii se objevuje ve výše uvedeném adresáři evidovaných knihoven. Objevuje se zde položka „typ knihovny“, která na přihlášce nebyla. Jak se tedy do databáze dostala? Zpracovatel měl zřejmě při zadávání dat o knihovnách pocit, že jsou-li pod jednou funkcí evidovány tak rozdílné knihovny jako vysokoškolské, obecní, lékařské, školní, galerijní atd., je potřeba doplnit ještě nějaké rozlišení a tak položku přidal. Kriteria pro zařazení knihovny do „typu“ volil různě. Vysokoškolské knihovny evidované s funkcí (S) i (Z) jsou typ „univerzitní“, (zřejmě podle provozovatele). Státní technická knihovna evidovaná s funkcí (S) je typ „vědecká“ (zřejmě podle obsahu fondu). Ovšem Knihovna Akademie věd, evidovaná s funkcí (S), už není typ „vědecká“, (která jiná už by měla být vědecká, ne-li tato?!) ale „ústavní“ stejně jako knihovny dalších různých institucí obsahujících v názvu slovo „ústav“. Tato typologie tedy vnáší do situace další zmatky. Perličkou je evidence Knihovny a tiskárny pro nevidomé K. E. Macana. Přestože v zákoně je výslovně jmenována v § 3, odst.1, písm. a), tedy s knihovnami národními, v evidenci má uvedenu funkci (S) a typ „ostatní“. K typu „ostatní“ je zařazena i specializovaná Knihovna Nejvyššího soudu ČR, zatímco specializovaná Parlamentní knihovna je knihovnou „adminis-

trativního“ typu. Žádný problém není pouze s krajskými knihovnami. Jsou zkrátka krajské funkcí i typem.

Systém knihoven a zákon

Vláda České republiky schválila usnesením č. 679¹⁰ dokument „Konceptce rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010“. Hlavním cílem této Konceptce je ...*“Prostřednictvím knihovního systému¹¹ umožnit občanům rovný přístup k publikovaným dokumentům a dalším informačním zdrojům v jakékoliv formě. Vytvářet informační infrastrukturu pro výchovu a celoživotní vzdělávání, uspokojování kulturních zájmů občanů, výzkumnou a vývojovou činnost a podílet se na ekonomických aktivitách a nezávislém rozhodování jednotlivce.“*

Jedním z dílčích cílů, které mají přispět k dosažení cíle hlavního, je **formování knihovního systému.**

...,A. *Formování knihovního systému*

1. *Vytvořit strukturovaný a vnitřně integrovaný národní systém knihoven a informačních institucí, který s využitím informačních technologií a nezávisle na resortní, regionální a oborové příslušnosti umožní propojení, kooperaci a včetně zapojení knihoven do mezinárodní spolupráce, zejména v rámci EU.*

Termín: Průběžně

Dopad na státní rozpočet: uveden v tabulce dotačních programů

Spolupráce ostatních ministerstev: Součinnost ministerstev, ústředních orgánů státní správy, Akademie věd ČR a všech knihoven i jejich provozovatelů

Regionální rozměr: Součinnost krajů a obcí

Doporučení: Zahrnout spolupráci knihoven do koncepcí rozvoje oblasti vzdělávání, výzkumu, kultury a podporovat jejich součinnost“...

Ovšem jak budovat systém knihoven podle zákona, který je nejednoznačný?! Záměrem bylo vytvořit zákon, klasifikující knihovny podle jejich funkce. Měl to být zákon o funkcích nikoliv o institucích. Výsledkem je hybrid, který směšuje princip institucionální a funkční, což je pro budování knihovního systému v podstatě nepoužitelné.

Institucionální princip je v zákoně použit v § 3, odst.1, písmeno a) - knihovny zřízené Ministerstvem kultury ČR, písmeno b) - knihovny zřízené příslušným orgánem kraje a písmeno c) - knihovny zřízené obcí. Zde je

---

¹⁰ Usnesení Vlády České republiky ze dne 7. července 2004 č. 679 o Konceptci rozvoje knihoven v České republice na léta 2004 až 2010.

¹¹ § 3 odst. 1. zákona 257/2001 o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb

ovšem institucionální princip vzápětí částečně popřen v odst. 2, který pro tento typ připouští i nespécifikovaného zřizovatele. Jediné opravdu funkční vymezení má tedy knihovna uvedená pod bodem d) - knihovna specializovaná.

Zdá se, že slovenští knihovníci, se s typologií knihoven vyrovnali nepochybně líp. Ve slovenském zákoně¹² je typologie zpracována jasně a jednoznačně. Je vidět, že vychází z reality, respektuje ji a vymezuje pro ni odpovídající legislativní rámec včetně přesné specifikace základních funkcí. Na druhé straně ponechává zřizovateli (například akademické knihovny) volbu, zda se k plnění dalších funkcí zaváže či nikoliv.

Novela knihovního zákona

V zákoně se rýsují i další problémy, takže se ukazuje, že novela bude nezbytná. Další bod výše uvedené Koncepce s ní již počítá:

...,2. Zlepšit právní zakotvení národního systému knihoven a podpořit jeho integrační, koordinační a kooperační funkce ekonomickými nástroji. Zpracovat novelu knihovního zákona.

Zajistí: Ministerstvo kultury

Termín: 2006

Dopad na státní rozpočet: nepředpokládá se dopad na státní rozpočet“...

Asociace knihoven vysokých škol ČR (dále jen AKVŠ) oficiálně předložila návrh novely (řešící pouze typologii knihoven podle funkcí) na jednání Ústřední knihovnické rady dne 3. června 2004. V zápise je k tomuto bodu uvedeno: „*Dr. Ramajzlová předložila návrh Asociace knihoven vysokých škol nazvaný „Návrh a zdůvodnění novely knihovního zákona“, který se zabývá optimalizací systému knihoven, zvláště pak knihoven speciálních. Návrh vyvolal diskusi o účelnosti stávajícího systému knihoven, která zákon chápe spíše z hlediska funkčního, kdežto předložený návrh, doveden do důsledku, může vést zpět k překonanému systému oborových sítí. Stanovisko členů ÚKR se ve své většině přiklání k názoru, že systém knihoven, jak je knihovním zákonem vymezen, nebrání jakékoli spolupráci. S tímto názorem se neztotožňují zástupci vysokoškolských a ostatních specializovaných knihoven. Diskuse k typologii knihoven bude i nadále probíhat, v čele pracovní skupiny pro tento účel je dr. Ramajzlová, která požádala všechny členy ÚKR o písemné připomínky k předloženému návrhu.“*

---

¹² Zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici Slovenskej

Do data odevzdání tohoto příspěvku byla k dispozici pouze jedna připomínka, která návrhu AKVŠ podsouvá, že chce budování rigidního systému oborových sítí. Tuto připomínku odmítáme. Návrh je pouze v intencích Koncepce, která s oborovou kooperací počítá.¹³

Aby se s návrhem mohla seznámit širší knihovnická obec, dovolujeme si jej zde prezentovat. Předkládaný návrh novely navrhuje upravit § 13 tak, aby jeho znění a výčet činností pokrýval všechny specializované knihovny (odstavec 1 a 2 návrhu). Druhá část (odstavec 3 a 4) popisuje specializované knihovny s celostátní působností, jako podmnožinu knihoven specializovaných, které vykonávají některé další činnosti. Přijetí tohoto návrhu umožní přesně definovat jednotlivé druhy knihoven vzhledem k vymezení jejich činností, tj. k jejich funkci a tím vytvoří legislativní rámec pro formování knihovního systému.

§ 13 Specializovaná knihovna

(1) Specializovaná knihovna (vysokoškolská, muzejní, lékařská ... možno libovolně doplnit) je knihovnou se specializovaným knihovním fondem zaměřeným na vědu, výzkum a vzdělávání.

(2) Specializovaná knihovna je součástí systému knihoven vykonávající koordinaci, odborné, informační, vzdělávací, analytické, výzkumné, metodické a poradenské činnosti, v jejichž rámci zejména:

- a) spolupracuje s Národní knihovnou při zpracování souborného katalogu*
- b) zpracovává a zpřístupňuje tématické a oborové informační zdroje*
- c) poskytuje meziknihovní služby v oblasti své specializace*
- d) spolupracuje s knihovnami v oblasti své specializace při zavádění nových technologií v oblasti zajištění veřejných knihovnických a informačních služeb*
- e) podílí se na vzdělávání uživatelů pro práci s elektronickými informačními zdroji a pro využívání moderních informačních technologií.*

(3) Specializovaná knihovna může být zřizována jako knihovna s celostátní působností.

(4) Specializovaná knihovna s celostátní působností trvale uchovává konzervační a historický fond; vykonává činnosti podle předcházejícího odstavce a dále zejména

---

¹³ viz pozn. 10, bod A. 3. Podporovat oborovou kooperaci v systému knihoven a budovat specializované knihovny jako garanty knihovnických a informačních služeb pro jednotlivé obory.

- a) *spolupracuje s Národní knihovnou při zpracování národní bibliografie*
- b) *plní ve spolupráci s Národní knihovnou funkci centra meziknihovních služeb v oblasti své specializace.*

Tento návrh je postaven tak, aby zásah do stávajícího zákona byl co nejmenší. Návrh ze strany AKVŠ zatím neřeší § 12, kde by v odst. (1) mělo dojít k úpravě, konkrétně k vypuštění formulace „... *se specializovaným knihovním fondem.*“

Pokud bychom chtěli být odvážní a změnit zákon tak, aby byly knihovny skutečně definovány funkčně, mohl by § 3, odst. (1) vypadat přibližně takto:

- a) knihovny s funkcí národní (celostátní)
- b) knihovny s funkcí krajskou
- c) knihovny s funkcí specializovanou
- d) knihovny s funkcí základní

Odst. (2) § 3 by pak bylo možno zrušit. V souladu s tím by pak musely být upraveny §§ 9 – 13, které by závazně definovaly jednotlivé typy funkcí a nikoliv druhy knihoven. K bodu a) § 3 by se přihlásily i další knihovny, např. Národní lékařská knihovna, Státní technická knihovna, ale možná i Centrum informačních a knihovnických služeb VŠE, které tu národní působnost opravdu mají. Pod zbývající písmena by se pak nepochybně bez problémů zařadily všechny ostatní typy knihoven.

Několik vět ke spolupráci

Spolupráce je jistě jednou z důležitých podmínek pro úspěšné budování systému knihoven resp. *formování knihovního systému*. A spolupráce založená na dobré vůli, vzájemném respektu a empatii je nepochybně žádoucí. Takové spolupráci knihovní zákon určitě nebrání. Nicméně ne každý má o spolupráci zájem, někdo ji z nějakých důvodů třeba vysloveně odmítá. A obecně platí, že spolupráci v demokratické společnosti nelze nařizovat a vynucovat.

Na společném díle je však třeba pracovat i v případech, že ochota ke spolupráci chybí. Pak musí přijít ke slovu vymezení právním rámcem, který postavení jednotlivých knihoven v systému, jejich vzájemné vztahy a povinnosti upraví.

Novelizovat zákon z hlediska funkční typologie - ano či ne?

Je obecně známo, že v České republice je přijímána řada zákonů nesrozumitelných, nejednoznačně formulovaných, zbytečně složitých či s jasnými chybami. V praxi pak přinášejí tolik problémů a komplikací, že v podstatě přímo vyzývají k nerespektování. Tomu napomáhá i skutečnost,

že naše právní vědomí je na nízké úrovni, takže nejsme zvyklí zákony ctít. A nejde-li vysloveně o zákon sankční, nijak nás jeho nedodržování netrápí.

Pokud knihovní zákon zůstane takový jaký je, svět se samozřejmě nezboží. Nejde tady o život jako v případech některých jiných nepovedených zákonů. Ale jistě by stálo za to mít zákon, po němž jsme tak dlouho volali, přesný a jednoznačný. Jestliže se nepodaří prosadit jeho novelu, bude se knihovní systém formovat bez opory zákona velmi těžce a vlastně mimo právní rámec. Vysokoškolské knihovny se domnívají, že podaří-li se přijmout novelu s jednoznačným řešením funkční typologie knihoven, budou se (a možná nejen ony) nejen lépe „cítit“, ale především se podaří lépe naplnit základní cíl Koncepce i cíl, který mají knihovníci ve svém etickém kodexu: *Zajišťovat a zpřístupňovat dokumenty a informace ve prospěch vzdělávání, výzkumu a kulturního rozvoje občanů.*